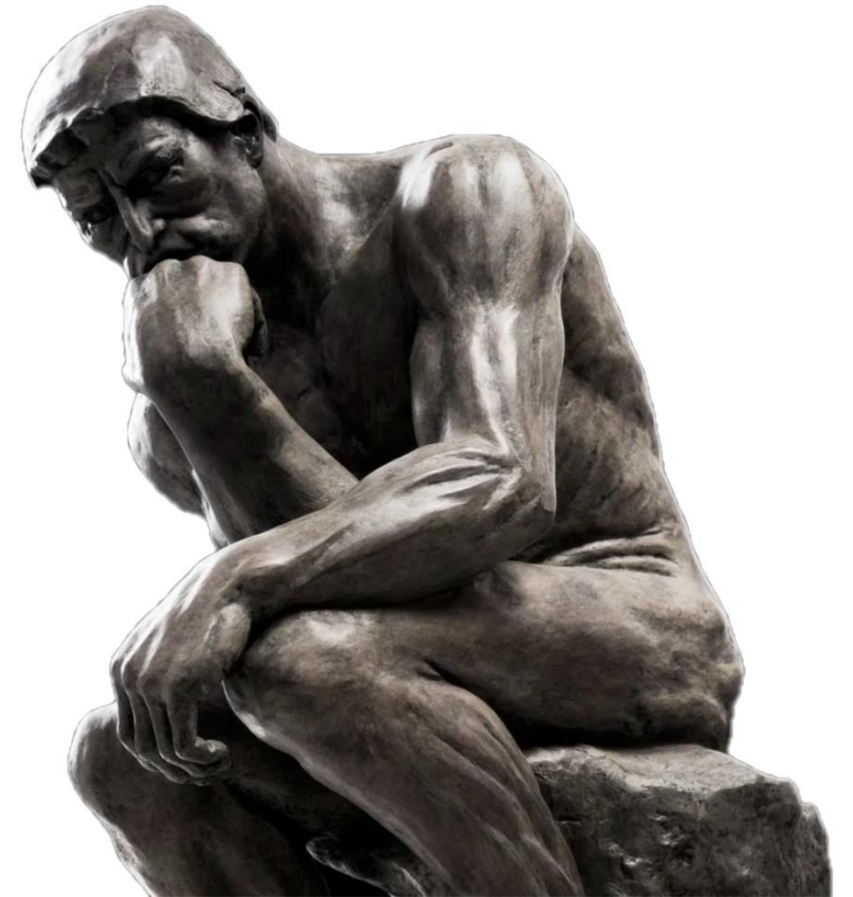

MUNI
ARTS

III. Jak máme žít? (Etika)

Josef Petrželka, Katedra filozofie FF MU

Obsah

1. Co je etika?

- A. Etické otázky
- B. Vymezení
- C. Základní předpoklady

2. Jak máme žít?

- A. Různé odpovědi
- B. Jak vůbec rozhodnout, jak máme žít? (problém kritéria)
- C. Původ a status norem

3. Aplikovaná etika

- A. Co se aplikuje? Normativní principy
- B. Témata a problémy v aplikované etice

III. 1. Co je etika?

Co je etika?

Opět jednoduchá otázka, tentokrát snadnější odpověď:

- A. Které otázky spadají do etiky?
- B. Co je etika?
- C. Základní předpoklady etických úvah

III. 1. A. Které otázky spadají do etiky?

- Etika = nejpraktičtější z filosofických disciplín, její problémy se dotýkají každého člověka (a snad každý den). Které to jsou?
  - Mám se účastnit on-line přednášky v MS Teams?
  - Mám přejít na přechodu na červenou (když jistě vím, že se mi nic nestane)?
  - Mám strčit obézního člověka na koleje, a tak zastavit tramvaj (tj. šalinu), která by jinak srazila kočárek s dvojčaty (i s jejich maminkou), protože se zasekl v kolejích?
  - Mám si koupit černý, nebo modrý mobil (jestliže ten modrý je dražší)?
  - Mám přiznat, že mi při koupi toho mobilu omylem naučtovali nižší cenu (a tedy zaplatit pak více)?
  - Mám si koupit MHD jízdenku, i když pojedu jen jednu zastávku (a revizorovi se skoro jistě vyhnu)?

III. 1. A. Které otázky spadají do etiky?

- Etika = nejpraktičtější z filosofických disciplín, její problémy se dotýkají každého člověka (a snad každý den). Které to jsou?
  - Mám se účastnit on-line přednášky v MS Teams?
  - Mám přejít na přechodu na červenou (když jistě vím, že se mi nic nestane)?
  - Mám strčit obézního člověka na koleje, a tak zastavit tramvaj (tj. šalinu), která by jinak srazila kočárek s dvojčaty (i s jejich maminkou), protože se zasekl v kolejích?
  - Mám si koupit černý, nebo modrý mobil (jestliže ten modrý je dražší)?
  - Mám přiznat, že mi při koupi toho mobilu omylem náúčtovali nižší cenu (a tedy zaplatit pak více)?
  - Mám si koupit MHD jízdenku, i když pojedu jen jednu zastávku (a revizorovi se skoro jistě vyhnu)?

III. 1. B. Co je etika?

S vymezením, či přímo s definicí etiky je to jednodušší než v případě celé filosofie, protože jde o užší a konkrétnější problematiku, cíle i postupy.

- Ivan Blecha, *Filosofie* (2002, s. 220):

Etika je filosofická disciplína, zabývající se vztahem lidského jednání k morálním normám, původem a povahou těchto norem, jakož i smyslem lidského života a problémem jeho štěstí.

- James Fieser („Ethics“, IEP, <http://www.iep.utm.edu/ethics/>):

Etika zahrnuje systematizaci, obhajobu a doporučení představ o správném a špatném jednání.

III. 1. C. Základní předpoklady etických úvah

- **Svoboda** (morální): aby mělo nějaký smysl dávat doporučení, jak správně žít, musíme předpokládat, že je v našich silách se podle toho zařídit – že se můžeme svobodně rozhodnout, jak budeme jednat.
  - Viz Zénón z Kitia (stoický filosof) a jeho otrok.
- **Zodpovědnost**: jestliže naše jednání bylo v principu založeno na svobodném rozhodnutí, pak jsme za ně morálně zodpovědní.
- **Dobro**: musíme nějak rozumět pojmu (mravní) „dobro“ a (mravně) „dobrý“ člověk a mít na mysli, že v etických úvahách se jedná právě o takové „dobro“.
  - Definovat dobro totiž není jednoduché, možná je vůbec definovat nelze.

III. 2. Jak máme žít? Různé odpovědi

A. Různé odpovědi

- Nejprve si opět uvedeme několik příkladů filosofických odpovědí na tuto otázku – Sókratés, Aristotelés, helénistické školy, Kant.
- Abychom se pak srovnali s tím, že je jich tolik a jsou tak různé (opět – je to totiž velmi nesnadná otázka!), provedeme určitou jejich analýzu a klasifikaci.

B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

- Co s tím? Zůstat u pouhé deskripce (popisu), nebo se pustit i do preskripce (stanovení norem)?
- Pokud preskripce – na základě jakého kritéria máme takové preskriptivní (normativní) etické teorie formulovat?

C. Původ a status norem

- Jsou objektivní a nezávislé na člověku, nebo založené pouze na lidské konvenci?
- Jsou zcela relativní (podmíněné místem, časem, kulturou), nebo jsou některé normy lepší a jiné horší?

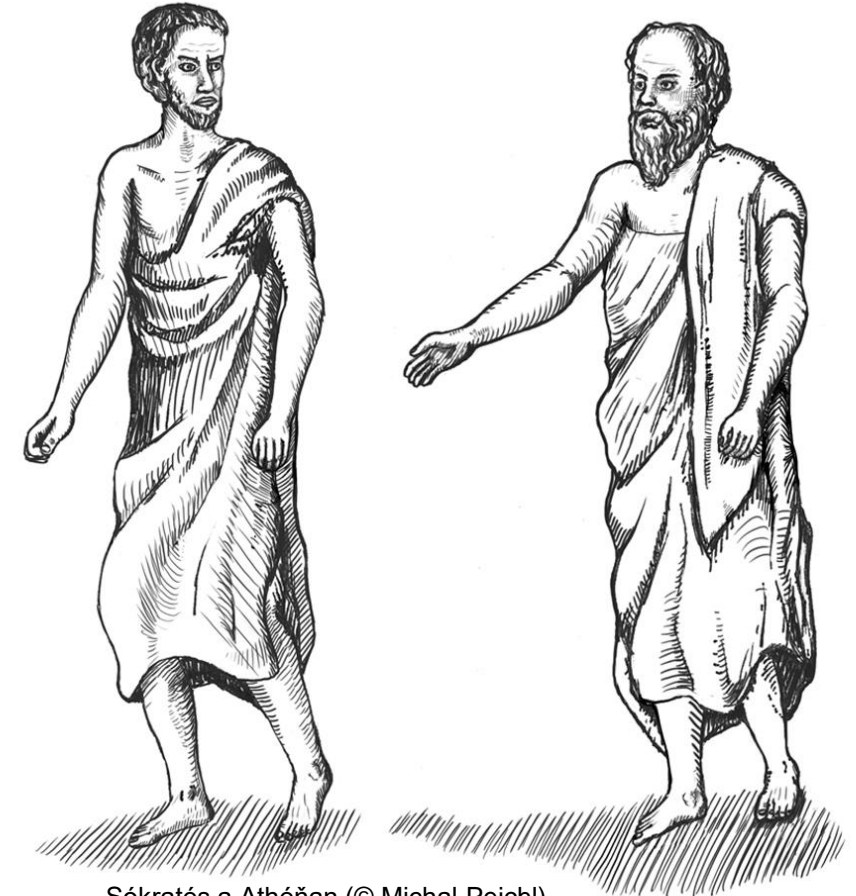
III. 2. A. Jak máme žít? Různé odpovědi

- Podobně jako u definic filosofie se jedná pouze o ukázkou →
- → není třeba si tyto odpovědi přesně pamatovat.
- Budeme s nimi však pracovat v části 2. B., kde nám (aspoň některé z nich) poslouží jako příklady jednotlivých typů etických teorií.

III. 2. A. Jak máme žít? Různé odpovědi

Sókratés (5. st. př. n. l.)

„... že toto je dokonce největší dobro pro člověka, každý den vésti **hovory o ctnosti** a o ostatních věcech, o kterých vy mě slyšíte rozmlouvat a sebe samého i jiné zkoušet, a že **život bez zkoušení není člověku hoden žití...**“

Sókratés a Athénan (© Michal Pechl)

Sókratés chce největší dobro pro tohoto svého spoluobčana, ale ten se přezkoušení vlastních přesvědčení bojí...

III. 2. A. Jak máme žít? Různé odpovědi

Aristotelés (4. st. př. n. l.)

Existují tři nejobvyklejší způsoby života:

- **život požívačný** – dobro a blaženost jest v rozkoši (→ *hédonismus*)
  - podle Aristotela „život dobytčat“...
- **život praktický** („**politický**“ – v tom nejlepším smyslu slova) – starost o spravedlivé uspořádání společného života, řízení společného života, angažovaný občanský život
  - důležité, ale bere to volný čas, přitom právě seberealizace ve volném čase je zřejmě naším konečným cílem
- **život teoretický** – poznávání a přemýšlení jako naplnění přirozené lidské touhy
  - soběstačný – nesměřuje k žádnému dalšímu účelu, chceme poznat, abychom – prostě poznali

Scénka znázorňující Aristotelovy tři způsoby života. Viz <https://www.youtube.com/watch?v=qY36gnsQ77w>

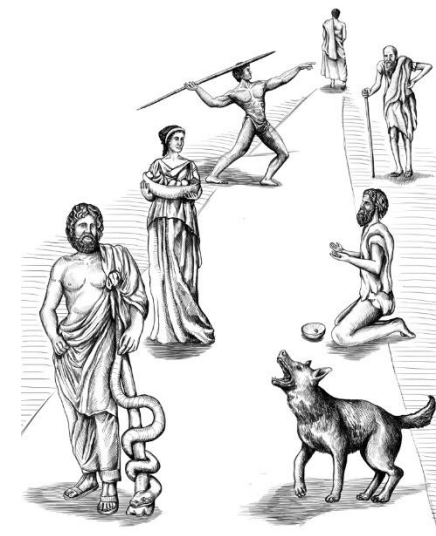
III. 2. A. Jak máme žít? Různé odpovědi

Helénistické filosofické školy (4./3. st. př. n. l.)

- **stoicismus**: žij s souhlase s přírodou (jež je řízena božským rozumem)! = žij rozumně! = žij ctnostně!
- **epikúreismus**: cílem života je slast = život bez tělesné bolesti a duševních strastí (tj. nikoli život prvoplánově požívačný!)
- **skepticismus**: zdrž se nejistého úsudku o tom, co je dobré a zlé!
→ tak se vyhneš pocitu, že ti chybí (domnělé) dobro nebo že ti hrozí (domnělé) zlo → duševní klid – neochvějnost a neotřesitelnost, tj. absence jakéhokoli pocitu nespokojenosti je cílem života

Scénka znázorňující helénistické odpovědi na otázku po správném životě: Viz <https://www.youtube.com/watch?v=cKbc6GYWA3o>

Skeptik mezi dobrem a zlem
(© Michal Peichl)

Skeptik (ten úplně vzadu, zády k vám) prochází lhostejně, nezaujatě a neochvějně mezi tím, co je považováno za dobro či za zlo.

III. 2. A. Jak máme žít? Různé odpovědi

I. Kant (18. st.) – **kategorický imperativ**

„Jednej vždy tak, aby se maxima tvé vůle mohla stát principem všeobecného zákonodárství.“

„Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

Která z těch mnoha odpovědí (a mnohem více dalších, neuvedených, odpovědí) je správná, či aspoň nejlepší?

Lze to vůbec rozhodnout?

- a. Pokud ne, mohli bychom zůstat jednoduše u popisu, deskripce a klasifikace různých (geograficky, kulturně, historicky) morálních koncepcí a morálních praktik – **deskriptivní teorie**.
  - Empirická etika – blízká psychologii.
- b. Chceme-li navzdory obtížím rozhodně říci, jaký způsob života je nejlepší – a tedy stanovit „předpis“ (preskripci) nejlepšího způsobu života, musíme nalézt či stanovit jakési **kritérium** nejlepšího života (nebo se aspoň pokusit).
  - → **preskriptivní (normativní) teorie** – mnohem zajímavější a bohatší téma.

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

a. Deskriptivní etické teorie – nebezpečí **naturalistického omylu**

Naturalistický omyl („je $\rightarrow$ má být“; Is-Ought Problem):

- Jestliže něco přirozeně **je** tak a tak, plyne z toho, že to právě tak a tak i **má být**.
- Příklad:

Jestliže v přírodě přežívá ten nejschopnější a ostatní zahynou, pak by měl platit stejný princip i mezi lidmi, kteří přece jsou součástí přírody.

- Chybná forma argumentu:

Premisa P1: Takové a takové jednání **je** přirozené a vede k takovému a takovému výsledku.

Závěr Z: Proto bychom **měli** jednat právě takovým způsobem.

- Správná forma (morálního) argumentu podle Aristotela:

P1: Takové a takové jednání **je** přirozené a vede k takovému a takovému výsledku.

P2: Takový výsledek **chceme/je žádoucí/považujeme za dobrý** atd. (*nezbytná hodnotící premisa!*)

Závěr Z: Proto bychom **měli** jednat právě takovým způsobem.

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

Stanovují určitou „normu“ jako ono kritérium správného života (proto se také říká „normativní teorie“).

- **Norma** – nějaký standard (vzor), podle nějž máme jednat (srovnejte s normami při výrobě výrobků).
- Jednání podle normy naplňuje či vytváří určité **hodnoty** – nikoli ekonomické, nýbrž morální, jež přispívají k lepšímu lidskému soužití.

- Jak máme žít podle normativních teorií? – Jednoduše tak, abychom naplnili danou normu.
- Ale o jaké normy (či preskripce) se tedy jedná? → Tři základní možné odpovědi:
  - 1) Naše jednání by mělo mít jisté žádoucí důsledky (konsekvence), např. užitek pro jiné lidi → **konsekvencialistické teorie**.
  - 2) V našem jednání bychom měli naplnit určitý závazek či povinnost (jež jsou tou předepsanou normou) → **deontologické teorie** („teorie povinnosti/závazku“).
  - 3) Naše jednání by mělo realizovat určitou dokonalost lidského charakteru – „ctnost“ → **etika ctnosti**.

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

1) Konsekvencialistické teorie

- Morálně žádoucí je takové jednání, které má největší užitek pro dotčené lidi (či pro co nejvíce lidí) → **utilitarismus**.
- Tedy jednání, které přispívá k jejich štěstí. Ale –
- – co je vlastně to „štěstí“?
  - tělesná příjemnost, rozkoš, slast? → **hédonismus** (Aristotelův požívačný člověk, do jisté míry epikúrejská koncepce)
  - duševní/mentální příjemnost? → Aristotelův „teoretik“
  - dokonalosti jako zdraví, vědění, svoboda, přátelství, kreativita?

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

1) Konsekvencialistické teorie

▪ kritika:

- problém výpočtu „co největšího užitku či štěstí“ (je užitečnější půlhodinový oběd, nebo dvouhodinový koncert?)
- kdo spadá pod „pro co nejvíce lidí“ – všichni žijící lidé nebo i budoucí generace?
- můžeme vždy spolehlivě předpovědět všechny konsekvence našeho jednání?

- problematické situace: je užitečné zabít jednoho zdravého člověka, abychom pomocí pak jeho orgány transplantovali pěti na smrt nemocným lidem, a tak zachránili pět životů?!

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

2) Deontologické teorie (částečně stoikové, křesťanská morálka, Kant)

- Je třeba plnit závazné povinnosti bez ohledu na následky – takové jednání je absolutně morální.
- Křesťanská morálka (Desatero) – závazné povinnosti jako absolutní příkazy od Boha.
  - jak je poznat?
  - jsou odůvodnitelné (a tedy racionální), nebo ne (a závisejí plně na boží vůli)?

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

2) Deontologické teorie (částečně stoikové, křesťanská morálka, Kant)

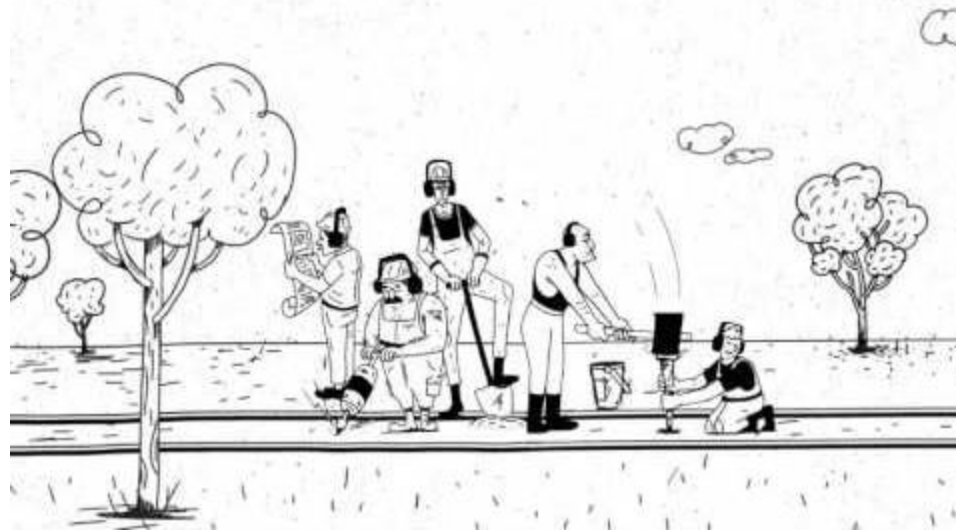
- I. Kant – **kategorický imperativ** (dvě formulace z pěti) jako absolutně závazná povinnost:
  - „Jednej vždy tak, aby se maxima tvé vůle mohla stát principem všeobecného zákonodárství.“
  - „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“

- „kategorický“ = absolutní, nepodmíněný
  - Nechod' ven! (*kategorický*) X Jestliže prší, nechod' ven! (*hypotetický*)
- imperativ = příkaz
- maxima = obecný záměr určitého subjektu/člověka, který jej vede k určitému jednání – např.:
  - Budu se vždy účastnit on-line hodin nebo se aspoň podívám na záznam.
    - nejedná se o mravní maximu
  - Budu vždy říkat pravdu.
    - **morální maxima** – Kant má na mysli jen maximy tohoto typu

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

2) Deontologické teorie (částečně stoikové, křesťanská morálka, **Kant**)

- I. Kant – kritika koncepce kategorického imperativu:
  - imperativ předpokládá, že se vždy rozhodujeme racionálně – to neodpovídá skutečnosti
  - imperativ neponechává prostor pro mravní emoce, jako je soucit, vinu, výčitky
  - nebere v potaz následky
  - imperativ sám je příliš obecný – nedává vodítko pro rozhodování v konkrétní situaci
  - → v některých situacích může docházet ke konfliktu různých povinností → slavné myšlenkové experimenty („trolley problém“, „streetcar“ – <https://www.youtube.com/watch?v=-jjlYAYAM48>):

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

2) Deontologické teorie

Ukázka moderního seznamu povinností či závazků (jež mají být „součástí fundamentální přirozenosti univerza“):

důvěryhodnost:	povinnost dodržet slib
odškodnění:	povinnost nahradit škodu, pokud ji jiným způsobíme
vděčnost:	povinnost děkovat těm, kdo nám pomohli
spravedlnost:	povinnost uznávat zásluhy
dobročinnost:	povinnost optimalizovat situaci druhých lidí
sebezdokonalování:	povinnost zlepšovat vlastní morální i intelektuální kvality
nebýt zlomyslný:	povinnost neškodit jiným

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

3) Etika ctnosti (Aristotelés – praktický život)

- Dobře žít = být dobrým člověkem = mít určitý (dobrý) **charakter**.
- Dobrý charakter je dán určitými žádoucími schopnostmi či vlastnostmi – **ctnostmi**.
- Mravním úkolem člověka pak bude rozvoj těchto ctností.

- Ctnost:
  - např.: soucit, statečnost, umírněnost, rozvážnost, střídmost
  - určitý způsob jednání a pociťování
  - tendence jednat, pociťovat a toužit v daných situacích určitým způsobem
  - zahrnuje rozumové posouzení situace a okolností

III. 2. B. Jak máme žít? Klasifikace odpovědí

b. Preskriptivní etické teorie

3) Etika ctnosti

- kritika:
  - není jasné a jednoznačné, co všechno patří k ctnostem
  - charakter je nestálý, tedy nespolehlivý jako morální standard

III. 2. C. Původ a status norem

Kde se všechny ty různé normy berou? A hlavně – od čeho odvozují svůj nárok na platnost a požadavek, aby byly dodržovány?

- Jsou normy a hodnoty objektivní a nezávislé na člověku, nebo založené pouze na lidské konvenci (tj. vlastně „vymyšlené“ člověkem)?
  - objektivní – Sókratés, Platón, stoikové, křesťanství, Kant
  - konvenční – skeptikové, M. de Montaigne, F. Nietzsche
- Jsou zcela relativní (podmíněné místem, časem, kulturou), nebo jsou některé normy lepší a jiné horší, a tedy ty lepší by měly platit vždy a všude?
  - **etický relativismus** – normy platí vždy jen pro konkrétní lidi a společenství
  - **etický univerzalismus** – existují normy, které jsou platné absolutně a pro všechny lidi a všechna společenství (a proto by je všichni a vždy měli uznávat, jinak nejsou morálně dostatečně na výši)

III. 2. C. Původ a status norem

Evoluční etika – co to je?

- jeden z (poměrně) moderních pokusů o odpověď na otázku po původu norem:
  - Morální představy souvisejí s našimi emocemi – nenávistí, láskou, strachem, soucitem atd.
  - Tyto emoce jsou výsledkem určitých procesů v některých částech mozku.
  - Náš mozek se vyvinul v procesu přírodního výběru.
  - → I společenský charakter, altruismus, ochota spolupracovat, vzájemně si pomáhat atd. jsou výsledkem přírodního výběru.
    - V tom smyslu, že „morální“ jednání – např. vzájemná pomoc, spolupráce – přispívá k dlouhodobému přežití druhu, naopak egoismus v tomto ohledu škodí.
  - → Morálka je plně vysvětlitelná na úrovni biologických koncepcí.

III. 2. C. Původ a status norem

Evoluční etika – problémy a nejasnosti

- nebezpečí naturalistického omylu
- jak vysvětlit nezištné sebeobětování?
- je člověk ve svém myšlení a jednání plně determinován biologicky (geneticky)?
- biologicky užitečný altruismus se realizuje na úrovni rodiny či konkrétního společenství nebo skupiny rodin – jak na tomto základě vysvětlit univerzálnost např. normy „nezabiješ“ (tj. nejen své příbuzné, nejen členy své skupiny, nýbrž vůbec žádného člověka)?

III. 3. Aplikovaná etika

I když je etika velmi praktickou filosofickou disciplínou, dosud jsme se zabývali teoretickými úvahami. Jak tyto úvahy aplikovat do (téměř) každodenní praxe?

- A. Co se aplikuje? Normativní principy
  - Příklady několik obecných (a teoretických) etických principů, které bývají aplikovány v konkrétních životních situacích.
- B. Témata a problémy v aplikované etice
  - Stručný přehled aktuálních problémů aplikované etiky.

III. 3. A. Co se aplikuje? Normativní principy

Následující principy bývají nejčastěji brány v potaz při diskusích o konkrétních aplikacích etických principů:

Osobní prospěch (dobro): zvaž, do jaké míry zamýšlený čin prospěje jednotlivci, jehož se týká.

Společenský prospěch: zvaž, do jaké míry zamýšlený čin prospěje společnosti.

Princip laskavosti/blahovůle: pomáhej těm, kdo to potřebují.

Princip škody/ubližování: neubližuj (nepůsob škodu) jiným.

Princip čestnosti: nepodváděj jiné.

Princip zákonnosti: neporušuj zákon.

Princip autonomie: respektuj svobodu jiné osoby na její činy a její tělo.

Princip spravedlnosti: respektuj právo jiné osoby na spravedlivý proces, spravedlivou náhradu za způsobené škody a spravedlivou distribuci benefitů.

Práva: respektuj práva jiné osoby na život, informace, soukromí, svobodné vyjádření a bezpečnost.

III. 3. B. Témata a problémy v aplikované etice

- Lékařská (biomedicínská) etika:
  - náhradní mateřství, genetické manipulace plodu, status nepoužitých zmrazených embryí
  - důvěrnost zdravotních záznamů pacientů, sdělování pravdivých informací o stavu umírajících
  - lékařské experimenty na lidech (např. vakcíny proti novým nemocem)
  - účast lékaře při asistované sebevraždě, eutanázie
- Obchodní etika:
  - sociální odpovědnost kapitalistických obchodních praktik, nepravdivá reklama, základní práva zaměstnanců, diskriminace zaměstnanců a kandidátů
- Environmentální etika:
  - práva zvířat, experimenty na zvířatech, ochrana ohrožených druhů, znečišťování životního prostředí, zda mají být ekosystémy součástí etických úvah, závazky vůči budoucím generacím
- Sexuální problematika:
  - monogamie vs. polygamie, homosexuální vztahy, mimomanželské vztahy
- Sociální etika:
  - trest smrti, jaderná válka, rasismus, mírné užívání návykových látek, kontrola zbraní

Shrnující otázky

- Jaké otázky patří do etiky?
- Čeho se etika jako disciplína týká?
- Co jsou deskriptivní a co preskriptivní (normativní) etické otázky?
- V čem spočívá naturalistický omyl?
- Co v etice znamenají normy a hodnoty?
- Podle čeho hodnotí morálnost jednání konsekvencialistické a deontologické teorie a etika ctnosti?
- Jak lze tyto teorie kritizovat?
- Co je kategorický imperativ?
- Jaké jsou možné odpovědi na otázku po původu mravních norem?
- Jak do etické debaty přispívá evoluční etika?
- Co se rozumí termínem aplikovaná etika?
- Jakými otázkami se aplikovaná etika zabývá?

M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A